

УДК 72.01

АБИЗОВ В. А.

Київський національний університет технологій та дизайну

DOI:10.30857/2617-0272.2018.1.3.

**ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
СУЧАСНОГО АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Мета. Дослідження та виявлення ієрархічних рівнів проявів і ознак соціально-культурної ідентичності (етнодизайну) архітектурного середовища та відповідних системно-структурних засад його формування та розвитку.

Методика. Дослідження базується на системному підході, який дозволяє розглядати архітектурне середовище як ієрархічно підпорядковану цілісність відкритих і закритих просторів. Використано також методи історичного, порівняльного та типологічного аналізу, натурних обстежень.

Результати. Визначено системно-структурні засади соціально-культурної ідентичності сучасного архітектурного середовища. Ієрархічними рівнями формування етнодизайну середовища є: соціальний; містобудівний; функціональний; композиційно-просторовий; художньо-образний; предметне наповнення середовища; синтез мистецтв; будівельні матеріали і вироби, що використовуються.

Наукова новизна. Полягає у визначенні методологічних засад формування та розвитку феномену етнодизайну архітектурного середовища на різних ієрархічних рівнях.

Практична значимість. Проведені дослідження сприятимуть формуванню цілісного уявлення про соціально-культурну ідентичність сучасного архітектурного середовища та дозволять впровадити при проектуванні креативні ідеї та засоби його створення.

Ключові слова: архітектурне середовище, соціально-культурна ідентичність, етнодизайн, ієрархічні рівні.

Вступ. Сучасний етап розвитку суспільства України характеризується двома протилежними тенденціями: з одного боку – інтеграція з Європейським Союзом, з другого – ріст національної свідомості і патріотизму, спрямований на подальше формування національної ідентифікації. Остання тенденція набуває у багатьох країнах все більшого розвитку в різних сферах життєдіяльності, в то му числі в архітектурі та дизайні, і навіть утримала в Україні усталену назву «ЕТНОДИЗАЙН». Це явище останнім часом привертає все більшу увагу багатьох дослідників різних спеціалізацій архітектурно-дизайнерської діяльності у зв'язку з тиском глобалізації та втратою індивідуальних особливостей архітектурного середовища. Причому природа і феномен його розглядається в різних публікаціях як на макрорівнях національної ідентичності забудови міст [1-

6], так і на мікрорівнях - стильових ознак, символіки, декору, будівельних матеріалів, тощо [5-9]. В той же час, для цілісного погляду на дану проблему та з метою подальшого виявлення засад національної ідентичності в архітектурі і дизайні, стає необхідним визначення методологічних системно-структурних основ сучасного етнодизайну на різних ієрархічних рівнях.

Постановка завдання. Етнодизайн як напрям проектної діяльності, на противагу загальній тенденції деперсоналізації, за останні десятиріччя отримав певний розвиток, коли проектувальники та споживачі усвідомили як взаємодіє вся продукція різноманітних дизайнерів, створюючи унікальне за масштабом явище – феномен предметно-просторового середовища. Метою даної статті є встановити ієрархічні рівні проявів та ознак соціально-культурної ідентичності архітектурного

середовища та відповідно до них розглянути системно-структурні засади його формування та розвитку. Слід зауважити, що в статті йдеться про створення сучасного архітектурного середовища і нове будівництво та облаштування просторів сучасних міст, причому не тільки історичних.

Результати дослідження. Перш за все варто зазначити наявність соціального запиту суспільства на розвиток національних традицій в організації соціального та матеріально-просторового середовища людини. Такий запит набуває все більшого поширення (особливо в країнах Східної Європи) як з боку державних установ, так і приватних підприємств завдяки орієнтації громадян країни на задоволення їх культурних і духовних потреб та розвиток історико-культурних традицій. А створення повноцінного середовища життєдіяльності людини повинно в першу чергу відповідати соціальним потребам розвитку суспільства, що безпосередньо впливає на обрання форм і засобів його утворення, починаючи з облаштування інтер'єрів і парків та

закінчуючи формуванням просторів містобудівних утворень. Власне соціальний та фінансовий статус власника будь яких житлових чи громадських будівель і приміщень певним чином обумовлюють їх техніко-економічні та відповідні естетичні показники [1]. Тому першим ієрархічним рівнем прояву етнодизайну слід вважати соціальні умови формоутворення архітектурного середовища з урахуванням не тільки духовних потреб і смаків, а й соціального статусу як замовників та інвесторів, так і конкретних споживачів.

Наступним ієрархічним рівнем є урбаністично-просторова організація, яка в конкретних параметрах втілена у відкритих і закритих міських просторах, їх плануванні, площах, висотах, конфігураціях тощо. Це втілення є містобудівним структурним блоком, який визначає місце і роль середовищного об'єкту у просторі поселення та його забудови з урахуванням різних природно-кліматичних та містобудівних умов розташування об'єкту дизайну, характеристиками оточуючого його природного і штучного середовища (рис. 1, рис. 2).

Рис. 1. Містобудівний ієрархічний рівень прояву національної ідентичності. Сучасна забудова та благоустрій Майдану Незалежності в Києві з ознаками української та глобальної ідентичності

Облаштування громадських просторів – одна з найвідповідальніших і складних робіт у створенні повноцінного середовища з відображенням народних традицій в архітектурі і дизайні. Такі місця є надзвичайно важливими як для створення умов комфортного проживання мешканців міста, так і для забезпечення гармонійного функціонування мегаполісу в умовах його динамічного та суперечливого розвитку.

Так, середовище майданів відіграє велику роль та значення в житті країн. Саме на них часто-густо визначаються визначні події, що впливають на долі та особливості подальшого розвитку суспільства держави [2]. Яскравими прикладами цього структурного рівня може бути відбудова та забудова Михайлівської площі (колишньої Урядової) та Хрещатика в Києві. Відновлення Золотоверхого Михайлівського собору стало певним символом відродження сучасної ідентичності. Воно відтворило важливу сакральну вісь з Софійським собором, створивши довершений архітектурний ансамбль в сучасному місті (рис.1).

В монографії «Національна ідентичність в архітектурі міст» [3] професор Богдан Черкес зазначає, що Хрещатик з його площами став знаковим місцем українства, де змішані всі етапи нової української історії: військові руйнування і відновлення міст, сталінізм, будівництво комуністичних пам'яників та їхнє руйнування, боротьба за демократію і пошук національної ідентичності.

Майдан Незалежності, своєю чергою, зазнав суттєвих трансформацій у своєму архітектурному образі. Його простір позбавився багатьох ознак колишньої

«радянськості», натомість наповнився ознаками нових ідентичностей української та глобальної. У міфах сьогоденного Майдану відображені складні пошуки нової парадигми ідентичності незалежної держави. У складних і часом суперечливих символах спостерігаємо спробу створення нової міфології, яка здатна була б об'єднати всю Україну навколо спільної ідеї. Майдан Незалежності став місцем неодноразових історичних революційних подій.

Вулиця Хрещатик та її серце – Майдан Незалежності – завжди були і залишаються важливим тлом, своєрідною театральною кулісою політичних спектаклів та маніфестацій. У цій же книзі спостерігається розвиток Берліна, який наприкінці ХХ-початку ХХІ століть став головним осередком архітектурних експериментів і центром будівельної активності в Європі та спроб продовження історичної чи пошуку нової ідентичності міста.

Архітектор Колхоф вже в 1991р. запропонував проект, який багато в чому випереджував дискусії щодо розвитку історичного центру Берліна, який продовжується до цих пір. Проект висотних будівель Потсдамерплатц був реалізований за підсумками змагань та плану Ренцо Піано за участю Колхофа, і зараз це одна з найважливіших визначних пам'яток нового сучасного Берліна [3, 4].

Корисно також навести хрестоматійний приклад забудови нового району Дефанс з знаменитою аркою, що зв'язаний однією містобудівною віссю з не менш знаменитою історичною Тріумфальною аркою в Парижі (рис. 2).

Рис. 2. Містобудівний ієрархічний рівень прояву національної ідентичності. Новий район Дефанс, увязаний віссю з відомою Триумфальною аркою в Парижі

Містобудівні умови розташування об'єктів дизайну разом із природно-географічними чинниками відіграють первісне визначальне значення як щодо народних традицій в архітектурі і містобудуванні, так і в продукуванні етнотрансформованих ідей та цінностей в умовах сучасної проектно-практичної діяльності. Так, природні і урбаністичні пейзажі карпатських, степових та приморських поселень України визначають в першу чергу відповідне формоутворення як відкритих, так і закритих (інтер'єрних) просторів середовища.

Поряд з містобудівними умовами формування середовища та існування об'єктів містобудування і дизайну наступними визначальними чинниками у прояві етнотрадицій в архітектурі і дизайні виступає процесуальна складова. Організація різних процесів життєдіяльності суттєво пов'язана з історико-культурними та духовними особливостями умов праці, відпочинку та побуту людини. Сутність і взаємозв'язок цих процесів відображається у відповідній організації функціонально-просторової структури. І якщо, наприклад, сучасні фабрики, гіпермаркети, аеропорти мають майже однакову технологічну організацію, то функціонально структура

багатьох середовищних об'єктів, таких як підприємства громадського харчування, рекреаційних, культурно-просвітних і розважальних закладів, культових споруд та інших, часто базується на національних традиціях. Так, наприклад функціонально-просторова організація Українського ресторану у порівнянні з Китайським буде мати суттєві відмінності.

В цьому аспекті варто навести красномовний приклад з книги професора Віктора Даниленка «Майбутнє європейського дизайну: Чехія, Польща, Україна» [6]. Вельми перспективним напрямком у даному контексті може бути заміське будівництво та організація дачних комплексів із використанням характерних для регіону прикладів сільського житла. За допомогою новітніх технологій розумні дизайнери могли б створити сучасні конкурентоспроможні зразки українського, польського або чеського житла, а не копіювати «фінські будиночки». І меблі та інше начиння робити у цьому ж дусі, а не копіювати меблі, наприклад, з офісів транснаціональних корпорацій. Так само може розроблятися напрямок середовищних об'єктів для фермерського господарства або ж напрямок дизайнерського забезпечення «зеленого

туризму». Цей останній узагалі може стати прибутковою галуззю.

Адже дизайн готельно-житлових комплексів сімейного типу з використанням високоякісних інженерних систем, інформаційної мережі, сучасної організації готельних номерів і т. ін. має багато шансів знайти попит. Але спочатку він має стати експонатом сучасних дизайнерських виставок у різних країнах. Знайде попит, якщо вся ця суперечність буде вміло поєднана з глибинними регіональними особливостями. Адже продукт з таким «обличчям» в інших країнах не може з'явитися, бо вони мають інші особливості [6].

Тому наступним системно-структурним блоком в прояві етнодизайну буде функціональна організація об'єктів дизайну, яка має безпосередній вплив на їх просторову організацію як «зліпок» функції. А комбінація об'ємів за функціональним взаємозв'язком і організацією простору разом із системами обладнання та

благоустрою для виробничих і побутових процесів об'єднується в цілісність за законами композиції та художньої виразності. І все це має бути спрямоване на отримання комплексного функціонально-планувального, композиційно-просторового та в кінцевому підсумку привабливого художньо-образного рішення – результату, що робить витвори етнодизайну явищами справжнього мистецтва.

Середовищна композиція поточною просторові комбінації, встановлює художньо-образні засоби етнодизайну, такі як кольорова гама, пропорції, акценти і нюанси та інші, що мають стати основою вже до предметного наповнення середовища від обладнання до витворів декоративно-прикладного мистецтва, обумовленого як народними традиціями, так і перспективними технологіями, що зроблять об'єкти дизайну більш комфортними та сучасними (рис. 3).

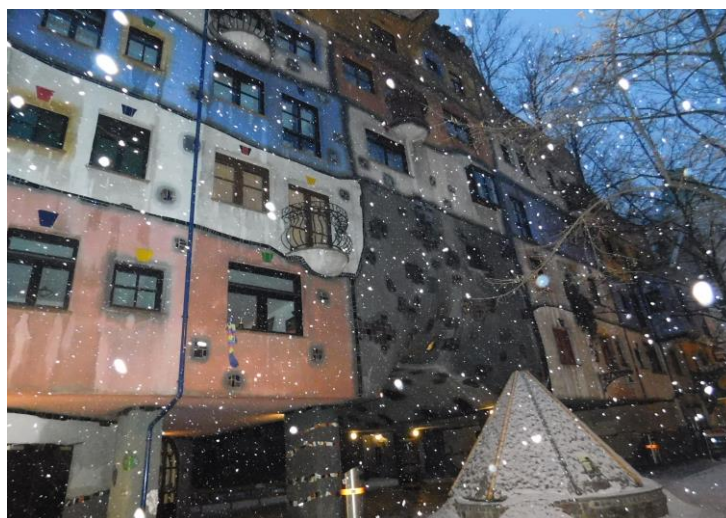
Рис. 3. Композиційно-просторовий рівень прояву національної ідентичності: а) буддійський храм в Дели; б) гармонійне включення нової висотної будівлі в історичний силует Гааги (фото автора)

Сукупність таких просторових складових етнодизайнерського проектування від функціонального процесу до композиційно-просторової організації, а потім вже до художньої виразності предметного наповнення обладнанням,

декором, національною символікою дозволять досягти концептуальну цілісність і встановити єдність атмосфери середовища сучасних об'єктів архітектурного середовища (рис. 4).

а)

б)

Рис. 4. Художньо-образний рівень прояву національної ідентичності: а) залізничний вокзал в Пекіні (фото автора); б) сучасна житлова забудова у Відні (фото автора)

До елементів предметного наповнення архітектурного середовища в першу чергу відноситься його обладнання, що має функціональне призначення, таке як меблі (в тому числі «міські» меблі, реклама, транспорт для відкритих міських просторів), устаткування, елементи інженерної інфраструктури. Художнє проектування обладнання, поряд із необхідністю комплексного вирішення конкретних функціональних, конструктивних, ергономічних, економічних умов формування середовища повинно відповідати естетичним вимогам, які будуть відображати певну традиційну стилістику середовища. Варто підкреслити, що різноманітні національні і історичні стилістичні мотиви часто-густо знаходять художню трансформацію в сучасних матеріалах, технологіях та композиційних засобах їх відображення.

Насичення композиції та створення національної стилістичної виразності середовищних об'єктів відбувається також і за рахунок виразних деталей декору та синтезу мистецтв. Гармонійний синтез об'єктів дизайну з декоративно-прикладним та образотворчим мистецтвом є вагомим засобом їх органічної взаємодії

та зв'язку з архітектурним середовищем. Художня кераміка, монументальний і декоративний розпис, художній текстиль, скульптурні композиції, ужиткові вироби з деревини, металу, скла та інші прояви українського народного мистецтва сягають своїми коріннями у давню культуру (рис. 5). Сучасне декоративне мистецтво Східної Європи і України, зокрема, відрізняється своєю самобутністю і вдало зберігає зв'язок з історичними традиціями та базується на народній спадщині і символіці. В той же час в оновленні національної ідентичності в середовищних об'єктах не варто моделювати тільки зовнішні ознаки.

Не треба возвеличувати тільки поверхову традицію в матеріальній культурі (накладання традиційних орнаментів на поверхні сучасних предметів тощо). Така традиція високого та навіть просто якісного дизайну, як правило, не дає. Цей підхід для творення національної ідентичності в дизайнерській культурі багато в чому непродуктивний, бо занадто примітивний. При поєднанні інноваційних дизайнерських рішень із традицією остання має відтворюватися на глибинному рівні. У середовищному дизайні це є основний принцип побудови простору, у

предметному – структура тривимірного матеріального об'єкта, у графічному – структура організації площини. Подальше деталювання сучасного дизайнерського продукту неможливе без використання сучасних технологій. Хоча ці технології цілком національно нейтральні, вони не здатні стерти глибинні структурні дизайнерські засади, якщо тих було досягнуто у певному творі [6].

Символьно-знакові елементи, в тому числі орнаментальне мистецтво спирається на міфологічну та духовно-ментальну основу. Це стосується навіть використання засобів ландшафтного мистецтва і фітодизайну. Адже рослини, трави і квіти та їх змістовні й естетичні комбінації з покон віків мали величезне сакральне значення у прояві народних традицій та облаштуванні оточуючого середовища.

Естетична якість та ефективність формування середовища з врахуванням його національних традицій і цінностей багато в чому залежить від матеріально-технічних засобів його реалізації, серед яких визначна роль належить будівельним виробам і матеріалам [9].

Вміле використання традиційних будівельних матеріалів (природних кам'яних, керамічних, деревини, металу) надає особливі природні художньо-образні характеристики і, в той же час, етнокультурну своєрідність середовищу, відображаючи історико-культурні традиції українського народу. Так, неперевершеним витвором українського зодчества є Полтавський краєзнавчий музей (арх. В. Кричевський), кольорова керамічна майоліка якого ярко відображає національні традиції (рис. 5, б).

В той же час високий розвиток науково-технічного прогресу та впровадження нанотехнологій в подальшому відкривають широкі естетичні та художньо-образні можливості застосування, поряд із традиційними, інноваційних виробів і матеріалів (бетон та залізобетон; скло та інші матеріали і вироби з мінеральних розплавів; полімерні матеріали) для створенні неординарних середовищних композицій та реалізації сміливих творчих етнодизайнерських задумів.

а)

б)

Рис. 5. Ієрархічні рівні синтезу мистецтв та використання традиційних будівельних матеріалів: а) інтер'єр ресторану української кухні в Києві; б) Полтавський краєзнавчий музей (фото автора)

Висновки. Поняття національної своєрідності в архітектурі та сучасному етнодизайні має включати всю сукупність його ознак, пов'язаних як з народними історичними та соціально-культурними, так і інноваційними проявами і формами, на різних ієрархічних рівнях організації середовища: соціальному; містобудівному; функціональному; композиційно-просторовому; художньо-образному; предметного наповнення середовища; синтезу мистецтв, в т. ч. з використанням декоративно-прикладного й ландшафтного мистецтва та символно-знакових елементів; використання відповідних будівельних матеріалів і виробів. Такий методологічний підхід надасть можливість сформулювати цілісне уявлення про соціально-культурну ідентичність архітектурного середовища сучасного міста, дозволить систематизувати існуючі уявлення, знання і практику про засоби і методи його формування, визначити в подальшому тенденції та перспективи розвитку феномена етнодизайну на різних ієрархічних рівнях формування середовища.

Література

1. Abyzov V. Modern Conditions and the Impacts of the Creation of Architectural Environment // *Materials Science & Engineering – IOP: World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium – WMCAUS (June 2017, Prague, Czech Republic)*. – Vol. 245.
2. Абизов В.А. Майдани України. Середовище. Стан, проблеми, тенденції / В.А. Абизов // *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції КНУКіМ*. – К.: КНУКіМ. – 2010. – С. 4-6.
3. Черкес Б. Національна ідентичність в архітектурі міста / Б. Черкес. – Львів: Видавництво НУ «Львівська Політехніка», 2008. – 266 с.
4. Rauch Y. Dtr Potsdamer Platz. Urbane Architektur fuer das neue Berlin / Rauch Y., Visscher J. – Berlin: Jovis-Verlag, 2000. – 96 s.
5. Gambassi R. Identity of modern architecture in historical city environment / R. Gambassi // *Architecture and Engineering*. – 2016. - vol. 1. - №2. – P. 27-42.

6. Даниленко В. Майбутнє європейського дизайну: Чехія, Польща, Україна / В. Даниленко. – Харьков: «Колорит», 2007. – 197 с.

7. Canan F. Cultural Identity in Contemporary Turkish Architecture Case Study in Konya / F. Canan, S. Sayin, M. Koruma // *ICONARP - International Journal of Architecture and Planning*. - 2015. – Vol. 3. – Is. 1. - P. 44-62.

8. Кардаш О. В. Стильові ознаки національного в українському дизайні / О. В. Кардаш // *Теорія та практика дизайну*. – К.: «Дія», 2014. - №6. – С. 74-81.

9. Абизов В.А. Роль сучасних будівельних матеріалів в розвитку етнодизайну міського середовища / В.А. Абизов // *Зб. наук. праць. конференції «Європейський вектор розвитку і національний контекст»*. – Полтава: Полтавський національний університет, 2014. – С. 37-43.

References

1. Abyzov, V. (2017) Modern Conditions and the Impacts of the Creation of Architectural Environment // *Materials Science & Engineering – IOP: World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium – WMCAUS (June 2017, Prague, Czech Republic)* [in English].
2. Abyzov, V.A. (2010) Maidany Ukrainy. Seredovyshe. Stan, problemy, tendentsii [Squares of Ukraine. Environment. State, problems, trends] All-Ukrainian scientific conference of KNUKIM: *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii KNUKIM*. K.: KNUKIM. [in Ukrainian].
3. Cherkes B. (2008) *Natsionalna identychnist v arkhitekturi mista* [National identity in the architecture of the city]. Lviv: Vydavnytstvo NU «Lvivska Politehnika» [in Ukrainian].
4. Rauch, Y., Visscher, J. (2000). *Dtr Potsdamer Platz. Urbane Architektur fuer das neue Berlin* [Dtr Potsdamer Platz. Urban architecture for the new Berlin]. Berlin: Jovis-Verlag. [in German].
5. Gambassi, R. (2016). Identity of modern architecture in historical city environment. *Architecture and Engineering*, vol. 1, 2, 27-42 [in English].
6. Danylenko, V. (2007). *Maibutnie yevropeiskoho dyzainu: Chekhia, Polshcha, Ukraina* [The Future of European Design: Czech Republic, Poland, Ukraine]. Kharkov: «Koloryt» [in Ukrainian].
7. Canan, F., Sayin, S., Koruma, M. (2015). Cultural Identity in Contemporary Turkish Architecture Case Study in Konya. *ICONARP - International Journal of Architecture and Planning*, Vol. 3, 1, 44-62 [in English].
8. Kardash, O. V. (2014). *Stylovi oznaky natsionalnoho v ukrainskomu dyzaini* [Style Features

of the National in Ukrainian Design]. Teoriia ta praktyka dyzainu [Theory and practice of design]. K.: «Diia», 6, 74-81 [in Ukrainian].

9. Abyzov, V.A. (2014). Rol suchasnykh budivelnnykh materialiv v rozvytku etnodyzainu miskoho seredovyscha [The role of modern building

materials in the development of the urban environment ethnic design] *Zb. nauk. prats. Yevropeyskyi vektor rozvytku i natsionalnyi kontekst* [European vector development and national context: Scientific and technical collection]. Poltava: Poltavskyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].

ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ

АБЫЗОВ В. А.

Київський національний університет технологій і дизайну

Цель. Исследование и выявление иерархических уровней проявлений и признаков социально-культурной идентичности (этнодизайна) архитектурной среды и соответствующих системно-структурных основ ее формирования и развития.

Методика. Исследование базируется на системном подходе, который позволяет рассматривать архитектурную среду как иерархически подчиненную целостность открытых и закрытых пространств. Используются также методы исторического, сравнительного и типологического анализа, натурных обследований.

Результаты. Определены системно-структурные основы социально-культурной идентичности современной архитектурной среды. Иерархическими уровнями формирования этнодизайна среды являются: социальный; градостроительный; функциональный; композиционно-пространственный; художественно-образный; предметное наполнение среды; синтез искусств; используемые строительные материалы и изделия.

Научная новизна. Заключается в определении методологических основ формирования и развития феномена этнодизайна архитектурной среды на различных иерархических уровнях.

Практическая значимость. Проведенные исследования будут способствовать формированию целостного представления о социально-культурной идентичности современной архитектурной среды и позволят внедрить при проектировании креативные идеи и средства ее создания.

Ключевые слова: архитектурная среда, социально-культурная идентичность, этнодизайн, иерархические уровни.

PRINCIPLES OF SOCIO-CULTURAL IDENTITY OF THE MODERN ARCHITECTURAL ENVIRONMENT

ABYZOV V.

Kyiv National University of Technologies and Design

Purpose. Investigation and identification of hierarchical levels of manifestations and signs of socio-cultural identity (ethnic design) of the architectural environment and the corresponding system and structural foundations of its formation and development.

Methodology. The study is based on a system approach that allows us to consider the architectural environment as a hierarchically subordinate integrity of open and closed spaces. Were used also the methods of historical, comparative and typological analysis, method of observation of architectural objects.

Results. The principles of socio-cultural identity of the modern architectural environment are determined. Hierarchical levels of forming the architectural environment are the next: social, urban, functional, compositional and spatial, subject-spatial arrangement of environment, synthesis of arts, appropriate building materials and products.

Scientific novelty consists in determination of methodological principles of formation and development of the phenomenon of ethnic design of architectural environment at different hierarchical levels.

Practical significance. The conducted studies will help to create a holistic view of the socio-cultural identity of the modern architectural environment and will allow the designing of creative ideas and tools for its creation.

Key words: architectural environment, socio-cultural identity, ethnic design, hierarchical levels.